"योजयेत्तत्र वस्तिञ्च बन्धद्वयविधानतः।
मृगाजशूकरगवां महिषस्यापि वा भवेत् ॥"
वस्तिरिति शेषः।
"मूत्रको यस्य वस्तिस्तु तदलाभे तु चर्म्मजः।
कषायरक्तः सन्दुर्वस्तिः स्निग्धो दृढो हितः ॥
व्रणवस्तेस्तु नेत्रं स्यात् श्लक्ष्णमष्टाङ्गुलोन्मितम्।
सुच्छिद्रं गृध्रपक्षनालिकापरिणाहि च ॥
शरीरोपचयं वर्णं बलमारोग्यमायुषः।
कुरुते परिवृद्धिञ्च वस्तिः सम्यगुपासितः ॥
दिवा शीते वसन्ते च स्नेहवस्तिः प्रदीयते।
शीतवर्षाशरत्काले रात्रौ स्यादनुवासनम्।
नवातिस्निग्धमशनं भोजयित्वानुवासयेत्।
मदं मूर्च्छाञ्च जनयेत् द्विधा स्नेहप्रयोजितः ॥"
द्विधाभाजने वस्तौ च।
"रूक्षं सुक्तवतोऽत्यन्तं बलं वर्णञ्च हापयेत्।
युक्तस्नेहमतो जन्तुं भोजयित्वानुवासयेत् ॥"
युक्तस्नेहं यथोचितस्नेहं भोज्यं भोजयित्वा इत्यर्थः।
"हीनमात्रावुभौ वस्ती नातिकार्य्यकरौ स्मृतौ।
अतिमात्रौ तथानाहकृमातिसारकारकौ ॥"
उभौ वस्ती अनुवासननिरूहाख्यौ।
"उत्तमा स्यात् पलैः षड्भिर्मध्यमा स्यात् पलैस्त्रिभिः।
पलद्वयेन हीना स्यादुक्ता मात्रानुवासने ॥"*॥
अथ स्नेहवस्तिः।
"घृताक्षासैन्धवाभ्यां च देयं स्नेहे च चूर्णकम्।
तस्मात्रोत्तममध्यान्त्याः षट्चतुर्द्वयमाषकैः ॥
विरेचनात् सप्तरात्रे गते जातबलाय च।
भुक्तान्नायानुवास्याय वस्तिर्देयोऽनुवासनः ॥
अथानुवास्यं सम्यक्तमुष्णाम्बुखेदितं शनैः।
भोजयित्वा यथाग्राह्यं कृतं चंक्रमणं ततः ॥
उत्सृष्टानिलविण्मूत्रं योजयेत् स्नेहवस्तिना ॥"
उष्णाम्बुखेदितं उष्णाम्बुना स्नापितम्।
"सुप्तस्य वामपार्श्वेन वामजङ्घाप्रसारिणः।
कुञ्चितापरजङ्घस्य नेत्रं स्निग्धे गुदे न्यसेत् ॥
ऊर्द्ध्वं वस्तिमुखं त्रैर्वामहस्तेन धारयेत्।
पीडयेद्दक्षिणेनैव मध्यवेगेन धीरधीः ॥
जम्भाकासक्षवाहींश्च वस्तिकाले न कारयेत्।
त्रिंशन्मात्रामितः कालः प्रोक्तो वस्तेस्तु पीडने ॥
ततः प्रविहिते स्नेहे उत्तानो वाक्शतं भवेत्।
स्वजानुनः करावर्त्तं कुर्य्याच्छोटिकया युतम् ॥
एषा मात्रा भवेदेका सर्व्वत्रैवेव निश्चयः।
निमेषोन्मेषणं पुंसामङ्गुल्या छोटिकाथ वा ॥
गुर्व्वक्षरोच्चारणं वा वाङ्मात्रेयं स्मृता बुधैः।
प्रसारिते सर्व्वगात्रेयथावीर्य्यं प्रसर्पति ॥"
यथावीर्य्यं स्नेहादि।
"ताड़येत्तलयोरेनं त्रींस्त्रीन् वारान् शनैः शनैः।
स्फिचोश्चैव तथा श्रोणीं शय्यायाञ्चैवोत्क्षिपेत्ततः ॥
स्फिचोश्चैनं स्वपार्ष्णिभ्यां पूर्व्ववत्ताड़येद्बुधः।
शय्यायाञ्च पादतलस्य त्रीन् वारानुत्क्षिपेत्ततः।
जाते विधाने तु ततः कुर्य्यान्निद्रां यथासुखम् ॥
सानिलः सपुरीषश्च स्नेहः प्रत्येति यस्य तु।
उपद्रवं विना शीघ्रं स सम्यगनुवासितः ॥"
उपद्रवस्थाने उषचोषाविति सुश्रुते पाठः।
"जीर्णान्नमथ सायाह्ने स्नेहे प्रत्यागते पुनः।
लघ्वन्नं भोजयेत् कामं दीप्ताग्निस्तु नरो यदि ॥
अनुवासिताय देयमितरेऽह्नि सुखोदकम्।
धान्यशुण्ठीकषायं वा स्नेहव्यापत्तिनाशनम् ॥"
सुखोदकसुखोदकम्। व्यापत्तिर्व्याधिः।
"अनेन विधिना षड्वा सप्त वाष्टौ नवापि वा।
विधेया वस्तयस्तेषामन्ते चैव निरूहणम् ॥
दत्तस्तु प्रथमो वस्तिः स्नेहयेद्वस्तिवङ्क्षणौ।
सम्यग्दत्तो द्वितीयस्तु मूर्द्धस्थमनिलं जयेत् ॥
बलं वर्णञ्च जनयेत् तृतीयस्तु प्रयोजितः।
चतुर्थपञ्चमौ दत्तौ स्नेहयेतां वसाहजौ ॥
षष्ठो मांसं स्नेहयति सप्तमो मेद एव च।
अष्टमो नवमश्चापि मज्जानञ्च यथाक्रमम् ॥"
यथाक्रममिति वचनादष्टमोऽस्थि स्नेहयेत्।
"एवं शुक्रगतान् दोषान् द्विगुणः साधु साधयेत् ॥"
द्विगुणः अष्टादशदिवसाधिको वस्तिः।
"अष्टादशाष्टादशकान् वस्तीनां यो निषेवते।
स कुञ्जरबलोऽश्वस्य रये तुल्योऽमरप्रभः ॥
रूक्षाय बहुवाताय स्नेहवस्तिं दिने दिने।
दद्याद्वैद्यस्तथान्येषामग्र्यावाधभयात्त्यजेत् ॥
स्नेहोऽल्पमात्रो रूक्षाणां दीर्घकालमनन्वयः।"
अनन्वयोऽबाधकः।
"तथा निरूहः स्निग्धानां मलमात्रः प्रशस्यते ॥
अथवा यस्य तत्कालं स्नेहो निर्याति केवलः।
तस्यान्योऽल्पतरो देयो नहि स्निह्यति तिष्ठति ॥"
स्निह्यति स्निग्धे तिष्ठति दत्तस्नेह इति शेषः।
"अशुद्धस्य मलोन्मिश्रः स्नेहो नैति यदा पुनः।
तदाङ्गवेदनाध्माने शूलं श्वासश्च जायते ॥
पक्वाशये गुरुत्वञ्च तत्र दद्यान्निरूहणम्।
तीक्ष्णं तीक्ष्णौषधैर्युक्ता फलवर्त्तिर्हिताथवा ॥
यथाशुलोमगोवायुर्मलं स्नेहश्च जायते।
तथा विरेचनं दद्यात् तीक्ष्णं नस्यं च शस्यते ॥
यस्य नोपद्रवं कुर्य्यात् स्नेहवस्तिर्विनिःसृतः।
सर्व्वोऽल्पो वा कृतो रौक्ष्यादुपेक्ष्यः स विजानता ॥
अनायातं त्वहोरात्रे स्नेहं संशोधनैर्हरेत्।
स्नेहवस्तावनायाते नाल्पः स्नेहो विधीयते ॥
गुडूच्येरण्मूलीक्रमार्गीरुष्याकरौहिषम्।
शतावरीसहचरं काकनासां पलोन्मिताम् ॥
यवमाषतसीकोलकुलत्थात् प्रस्थतोन्मितात्।
चतुर्द्रोणेऽम्भसः पक्त्वा द्रोणशेषेण तेन च ॥
पचेत्तैलाढकं पेष्यैर्जीवनीयैः पलोन्मितैः।
अनुवासनमेतद्धि सर्व्ववातविकारनुत् ॥"
पूतिकः करञ्जः। रौहिषं रोहिष इति सुगन्धतृणविशेषः। काकनासा कौयाठोटी। प्रस्थतं पलदयम्।
"षट्सप्ततिव्यापदस्तु जायन्ते वस्तिकर्म्मणः।
दूषितात् समुदायेन तास्चिकित्सास्तु सुश्रुतात् ॥"
समुदायेन अनुचितनेत्रादिसामग्र्या।
"पानाहारविहाराश्च वस्तिकर्म्मणि कृतस्नेहः।
स्नेहपानसमाः कार्य्या नात्र कार्य्या विचारणा ॥"*॥
अथ निरूहवस्तिविधिः।
"निरूहवस्तिर्बहुधा भिद्यते कारणान्तरैः।
तैरेव तस्य नामानि कृतानि मुनिपुङ्गवैः ॥"
कारणान्तरैः समवायिकारणभेदैः।
"निरूहस्यापरं नाम प्रोक्तमास्थापनं बुधैः।
स्वस्थानस्थापनाद्दोषधातूनां स्थापनं मतम् ॥
निरूहस्य प्रमाणञ्च प्रस्थः पादोत्तरं परम्।
मध्यमं प्रस्थमुद्दिष्टं हीनञ्च कुड़वाश्रयः ॥"
परं श्रेष्ठम्।
"अतिस्निग्धोऽक्लिष्टदोषः क्षतोरस्कः क्षुधस्तथा।"
अक्लिष्टदोषः अनुत्क्लिष्टदोषः। अदत्तोत्क्लेशन इति यावत्। क्षतोरस्कः उरःक्षतवान्।
"आध्मानच्छर्द्दिहिक्कार्श्वशोथश्वासप्रपीड़ितः।
गुदशोफातिसारार्त्तो विसूचीकुष्ठसंयुतः ॥
गर्भिणी मधुमेही च नास्थाप्याञ्च जलोदरी।
वातव्याधावुदावर्त्ते वातास्रविषमज्वरे ॥
मूर्च्छाष्ठीलोदरानाहमूत्रकृच्छ्राश्मरीषु च।
वृद्धस्थूलदरमन्दाग्निप्रमेहेषु निरूहणम् ॥
शूलेऽम्लपित्ते हृद्रोगे योजयेद्विधिवद्बुधः।
उत्सृष्टानिलविण्मूत्रस्निग्धं स्निग्धमभोजितम् ॥
मध्याह्ने गृहमध्ये च यथायोग्यं निरूहयेत्।"
स्निग्धं सम्यक्तम्। स्निग्धं उष्णाम्बुखेदितम्।
"स्नेहवस्तिविधानेन बुधः कुर्य्यान्निरूहणम् ॥
जाते निरूहे च ततो भवेदुत्कटकासनः।
तिष्ठेन्मुहूर्त्तमात्रन्तु निरूहागमनेच्छया ॥"
अत्र मुहूर्त्तमात्रशब्दे नैतदपि बोधितम्। निरूहप्रत्यागमनकालो मुहूर्त्तमात्रः।
"अनायातं मुहूर्त्तात्तु निरूहं शोधनैर्हरेत्।
निरूहेरेव मतिमान् क्षारमूत्राम्लसैन्धवैः ॥
यस्य क्रमेण गच्छन्ति विट्पित्तकफवायवः।
लाघवोपजायेत सुनिरूढं तमादिशेत् ॥
विविक्तता मनस्तुष्टिः स्निग्धता व्याधिनिग्रहः।
आस्थापनस्नेहवस्त्योः सम्यग्दाने तु लक्षणम् ॥"
विविक्तता दत्तौषधनिःसरणम्।
"अनेन विधिना युञ्जान्निरूहं वस्तिदानवित्।
द्वितीयं वा तृतीयं वा चतुर्थं वा यथोचितम् ॥
सस्नेह एकः पवने पित्ते द्वौ पयसा सह।
कषायकटुका मूत्रा कफे तृष्णास्त्रयो हिताः ॥
पित्तश्लेष्मानिलाविष्टं क्षीरयूषरसैः क्रमात्।
निरूहं भोजयित्वा च ततस्तमनुवासयेत् ॥
सुकुमारस्य वृद्धस्य बालस्य च मृदुर्हितः।
वस्तिस्तीक्ष्णा प्रयुक्ता हि तेषां हन्याद्बलायुषी ॥
दद्यादुत्क्लेशनं पूर्व्वं मध्ये दोषहरं ततः।
पश्चात् संशमनीयञ्च दद्याद्वस्तिं विचक्षणः ॥
एरण्डबीजं मधुकं पिप्पली सैन्धवं वचा।
हपुषा फलकल्कश्च वस्तिरुत्क्लेशनः स्मृतः ॥"
इत्युत्क्लेशनवस्तिः ॥ * ॥